

Müasir mərhələdə insan hüquq və azadlıqlarına, onların müdafiəsinə və təminat-lara yanaşmalarda nəzərə çarpacaq dərəcədə müxtəlifliklər meydana çıxmış, əx-laqi sərvətlərin qiymətləndirilməsi ümumi-dünyəvi prinsiplərin çərçivəsindən çı-xaraq, beynəlxalq səviyyədə bəzi dairələrin şəxsi mülahizə obyektinə çevrilmişdir. Qərbi Avropanın bəzi dövlətlərində “demokratik dəyərlərin qorunması” pərdəsi altında ikili standartlar dəbə düşmüş, sanki bəzi üzdənirəq insan haqları müda-fiəçilərinin vərdişinə, ən pisi isə, gəlir və qazanc mənbəyinə çevrilmişdir.

Leyla İsgəndərova yazır: “Problemin həllini çətinləşdirən məqamlardan biri ondan ibarətdir ki, bilavasitə insan hüquq və azadlıqlarının pərvəriş tapdığı cəmiyyətin özünə münasibət dəyişmiş, insan, şəxsiyyət amili unudulmuş və özünü müdafiəçi hesab edən Qərb siyasətçiləri bu gün, sözün əsl mənasında, insan haqlarının qorunması sferasında əsl buxova çevrilmişdir. İnsan taleyinə, onun təbii hüquqlarına və pozitiv hüquq vasitəsi ilə əldə etdiyi azadlıqlarına münasibət, o dərəcədə dəyişmişdir ki, vətəndaşları ölkəni günbəgün, saatbasaat tərk edən dövlətin faşist rejiminə bir növ haqq qazandırılır, vətəndaşları məcburi qaçqın və köçkün vəziyyətinə düşmüş və ərazisi işğala məruz qalmış ölkə “Avropanın nüfuzlu təşkilatlarının” qınaq obyektinə olmuşdur. Ən böyük ədalətsizlik isə, işğalçı Ermənistanla işğala məruz qalmış Azərbaycanın eyni beynəlxalq təşkilatın üzvi olmasında təzahür edir. Bu, heç bir sağlamlıq məntiqə sığmayan cəfəngiyyəti xatırladır. Məsələnin ən pis cəhəti isə, ondan ibarətdir ki, bu, tərəqqipərvər bəşəriyyətin gözləri qarşısında baş verir, bizə demokratiya dərsi vermək istəyənlər isə bunu dərk etmir. Avropanın hüquq müdafiəçiləri dərk etmirlər ki, Ermənistanı mövcud olan faşist rejimi və yeridilən işğalçılıq siyasəti

Stüart Mill “Azadlıq haqqında” əsərində insanın mahiyyətini belə səciyyələndirir: “Düşünən insanlar dərk edirlər ki, cəmiyyət özü, yeni kollektiv şəkildə onu təşkil edən ayrı-ayrı fərdlərə münasibətdə tirana çevrildə, onu tiranlığa doğru aparən vasitələr yalnız hakimiyyətin malik ola biləcəyi vasitələrlə məhdudlaşmır. Cəmiyyət özü öz qərarlarını yerinə yetirə bilər və yerinə yetirir. Əgər o, yanlış qərarlar, yaxud müdaxilə etməli olmadığı şeylərə müdaxiləyə təhrik edən qərarlar qəbul edirsə, onun tiranlılığı bütün mümkün siyasi tiranlıqlardan daha qorxuludur, çünki onun tiranlılığı, düzdür, hər hansı ifrat cinayət vasitələrinə söykənmir. Lakin ondan xilas olmaq daha çətin-dir - o, şəxsi həyatın bütünü incəliklərinə qədər işləyir və əsarət altına alır.

...İnsan həyatının yalnız fərdin özünə aid hissəsi ilə başqa adamlara aid olan hissəsi arasında etdiyimiz fərq, şübhəsiz, çoxlu əleyhdar doğuracaqdır. Bizə etiraz edə bilərlər ki, fərdin hərəkətləri heç bir halda, onunla bir cəmiyyətdə yaşayan digər fərdlərə çox, yaxud az dərəcədə toxunmaya bilməz, fərd heç bir halda, başqa adamlardan tamamilə kənarlaşa bilməz və əgər o, özünə pislik edirsə, bu, heç olmasa, ona xüsusilə, yaxın olan adamlara, hətta çox vaxt onunla o qədər də yaxın münasibətdə olma-

sında, ən geniş planda bütün insanlıq (bəşəriyyət), bir-birini tarixi-xronoloji ardıcılıqla əvəz edən, müxtəlif inkişaf dövrlərində tarixən qarşılıqlı əlaqədə olan və keyfiyyət baxımından son dərəcə mürəkkəb olan sosial orqanizmdir.

Cəmiyyət, məhz cansız olmadığı üçün dayanıqlığı qəbul etmir. T.Parsons yazırdı: “Biz cəmiyyətə sosial sistemin elə bir tipi kimi tərif veririk ki, o, digər sosial sistemləri də öz mühitinə nisbətə birləşdirir. Hər bir sistem özünü saxlamaq üçün ətraf sistemlərlə qarşılıqlı əlaqə yaratmalıdır. Deməli, qarşılıqlı mübadilə münasibətlərinin sabitliyi və belə sabitlik üçün nəzarət qabiliyyətinin olması vacibdir. Bu nəzarət hər hansı pozuntunun qarşısını almaq qabiliyyətindən başlayaraq, ətraf mühit ilə münasibətini özü üçün əlverişli şəkildə qurmaq qabiliyyətinə qədər müxtəlif formalarda təzahür edə bilər. Belə nəticə hasil olunur ki, cəmiyyət heç də kortəbii fərmanın göstəricisi deyil və heç zaman da belə görünüşdə olmamışdır. O, təbii-tarixi inkişafın qanunauyğun yetirməsidir”.

Azərbaycan tədqiqatçısı fəlsəfə elmləri doktoru Əbülfəs Abbasov göstərir ki, qədim köklərə malik insan haqları ideyasının ortaya çıxdığı vaxtdan indiyə kimi onun şərhində, anlamında, ictimai praktikada reallaşmasında ciddi müxtəlifliyin olmasına baxmayaraq, onun

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

İnsan həyatının mənası və insan haqları

insanlığı Üçüncü Dünya Müharibəsinin astanasına sürükləyir.

Görünür, Qərbi Avropanın indiki işğalçı İkinci Dünya Müharibəsinin dəhşətlərini unutmuşdur. Avropanın bəzi ölkələrində özünü demokratiya, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəçisi hesab edən dairələri, hər şeydən əvvəl, insanın, insanlığın kim və nə olduğunu yaddan çıxarmışlar. Bu müdafiəçilər insan cəmiyyətini özlərinin “demokratiya uğrunda mübarizə”məhdənə çevirməklə, elə zənn edirlər ki, bəşəriyyətə və onun haqq işinə xidmət edirlər. Əslində isə, belə deyil, hətta Avropanın bəzi beynəlxalq təşkilatları insan, şəxsiyyət və cəmiyyət amilinə məhəl qoymayaraq, öz şəxsi ambisiyalarının müftəxör əsiri olmuşlar. Belələrinə, nəinki müdafiəçi, hətta insan adlandırmağın özü günahdır. Çünki insanın vəzifəsi, ilk növbədə, özünə, sonra isə, öz həmnövünə hörmət etməkdən ibarətdir. Özünə və başqasına, bütövlükdə cəmiyyətə və onun ümumi rifahına, mənafeələrinə hörmət etməyən hüquq və azadlıqlara necə hörmətlə yanaşa, yaxud onların müdafiəsi ilə çıxış edə bilər. Şübhəsiz ki, bu, qeyri-mümkündür.”

İngilis klassik tədqiqatçısı Con

yan adamlara da çox, yaxud da az dərəcədə ziyan verməyə bilməz... Nəhayət, əgər fərd öz qüsurları, yaxud düşüncəsiz hərəkətləri ilə digər adamlara birbaşa ziyan vurmursa da, hər halda, pis nümunəsi ilə ziyan yetirmişdir. Ona görə də, o, başqalarını haqq yolundan sapdırır, yaxud aldada biləcək hərəkətlərdən çəkinməyə ədalətli olaraq, məcbur edilə bilər... Onlar deyə bilərlər ki, burada söhbət şəxsiyyətin sınıxdırılmasından, yaxud hər hansı yeni, orijinal ideyanın sınaqdan çıxarılmasına mane olmaqdan deyil, çoxdan sınaqdan çıxarılmış və təcrübəni özü ilə rədd edilmiş şeylərin, təcrübə nəticəsində hər hansı fərd üçün sərfəli, yaxud yararlı olmadığı aşkar edilmiş şeylərin qarşısının alınmasından gedir...”

İnsan təbiətin ayrılmaz bir hissəsidir. Lakin insanın təbiət, sosial mahiyyəti və taleyi təkə təbiətlə bağlı deyil. İnsan “sosial orqanizm”i xatırladan, yaxud belə orqanizm kimi tanınan cəmiyyətin ən vacib və əvəzsiz ayrılmaz hissəsidir. Ona görə də, ilk növbədə, insan cəmiyyətinin mahiyyətinə qısa ekskurs etməyi məqsəduyğun sayırıq.

Cəmiyyət, bu, sözün əsl mənə-

əsas məğzinin insan varlığının qorunmasına yönəlməsi dəyişməz olaraq qalmış və inkişaf etdirmişdir. İnsan hüquqları ayrı-ayrı ölkələrdə, müxtəlif mədəniyyətlərdə özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olmuş və təkamül yolu keçmişdir. Hazırda insan hüquqları elə bir səviyyə və universallıq kəsb etmişdir ki, mahiyyətinin necə dərk olunmasından asılı olmayaraq, heç kim onların təkzibinə qarşı açıq-aşkar fikir ifadə etmir. Hətta ən totalitar dövlətlər və despotik rejimlər də onlar tərəfindən insan hüquqlarının “tam təmin edildiyini” bəyan etmək məcburiyyətindədirlər. Ə.Abbasov daha sonra yazır: “İnsan hüquqları anlayışı elmi ədəbiyyatda azad fərdlərəöz seçimi üzrə hərəkət etmək, layiqli həyat və yaşamaq üçün müəyyən nemətlərə sahibliyi reallaşdırən, onların öz aralarında, həmçinin dövlətlə və bütövlükdə, cəmiyyətlə qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən hüquqi normaların məcmusukimi izah olunur. İnsanın davranışlarında və fəaliyyətində seçim imkanlarını mümkünləşdirən hüquqlar azadlıqları təşkil edir. Hər hansı rifah və nemətlərin və faydaların əldə olunması imkanı ilə bağlı normalar isə hüquqları təşkil edir. Bu gün insan hüquq və azadlıqları

probleminə daha çox fərdin dövlət müdaxiləsindən qorunması kimi deyil, insanın azad yaşaması və inkişafı üçün dövlət tərəfindən ən yaxşı şəraitin yaradılması müstəvisində baxılır. Başqa sözlə, dövlət vətəndaşın necə və nə cür yaşamasında, onun bioloji-psixoloji və ictimai tələbatlarının ödənilməsində birbaşa məsul hesab edilir. Müasir elmdə insan hüquqlarının müdafiəsini dövlətin başlıca funksiyası kimi səciyyələndirirlər. Belə ki, məhz dövlət, ilk növbədə, insan hüquqlarının müdafiə etməli və onun təmin olunması üçün lazımı tədbirləri görməlidir. İnsan hüquqları hər hansı bir imtiyazlı şəxsə aid deyil, o, bütün insanlara, hər bir şəxsə təmin olunmalı və dövlət hər kəsin hüquqlarını eyni səviyyədə müdafiə etməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində mövcud olan beynəlxalq müqavilələr fərdlərə, bilavasitə hüquqlar vermirlər. Bu müqavilələr, məhz dövləti orada “məhkəmlənmiş” insan hüquq və azadlıqlarına hörmət etmək və onların təminatı üçün zəruri tədbirləri görmək öhdəliyi müəyyən edir. Təsədüfi deyildir ki, 1948-ci ildə qəbul edilmiş “İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bə-

yannamə” bütün xalqların və dövlətlərin bir vəzifəsi kimi elan edir ki, hər bir insan, cəmiyyətin hər bir orqanı maarif və təhsil yolu ilə həmin hüquq və azadlıqlara hörmət edilməsinə, mütərəqqi milli və beynəlxalq tədbirlər vasitəsilə onların xalqlar arasında səmərəli tanınmasının və həyata keçirilməsinin təmin olunmasına səy göstərsinlər.”

İnsan hüquqları qədimdən bəri müxtəlif din və mədəniyyətlərdə öz təzahürünü tapmışdır. Məsələn, bütün dinlərdə insanlarla xoş rəftar etmək, onlara işgəncə verməmək, yoxsullara, yaşlılara, əlillərə yardım göstərmək, uşaqlarla mehriban davranmaq və s. kimi normaların olduğu danılmazdır. Bütün bunlar da insan hüquqlarının təşəkkülündə öz rolunu oynamışdır. Burada Ümmümilli Liderimiz Heydər Əliyevin çox dəyərli bir fikrini vurğulamaq yerinə düşərdi: “İnsanların mənəvi sərvətlərinin hamısından dinin fərqi odur ki, o, dini mənsubiyyətdən asılı olmayaraq, həmişə insanları dostluğa, həmrəyliyə, birliyə dəvət etmişdir.”

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru